د اوسني مخکښ شعرو ادب ټولپېژندلی استازی ښاغلی او منلی عبدالغفور لېوال

مرکه وال : انجنیر عبدالقادر مسعود

(دویمه برخه)

پوښتنه: استادپوهاند زیا ر شعري ځانګړتیاوې په دووټولیویامقولوکې رانغاړي، چې یوه((ژب- ښکلا ییزه)) بولي او بله((ژب- اندیزه)) او کله نا کله یې پرځای ((ټولنیز او هنري ارمان)) نومونې هم کاروي، تاسې پکې څه وياست؟

ځواب: پخوا ؛ ژبه ، په ادبیاتو کې دهغو توکیو ټولګه ګڼل کېده ، چې فکر لیږدوي، په دې وروستیو کې دا نظر بدل شوی دی، لومړی په شعر کې بیا وروسته په نورو هنري ادبیاتو(لکه داستان ، نندارلیکونو ، طنزاونورو) کې پخپله ژبه دیوې هنري ښکارندې په توګه وپیژندل شوه . همداچې تاسو دیوه مفهوم لپاره دکلیماتودکارولو دټاکنې وس لرئ ، په دې مانا ده ،چې ژبه یوازې وسیله نه بلکې پخپله هنري هدف دی . زما په نظر دشعر ژب ـ اندیزه ځانګړتیا همدا ده ،چې ژبه دشاعر دفکر دلیږد بار پرغاړه اخلي او یا په بله وینا دفکردوړاندې کولو لپاره په کارګومارل کیږي (استخدامیږي) . خو ژب ـ ښکلاییزه ځانګړتیا یې دا ده ، چې ژبه دفکري لیږد ترڅنګ پخپله دیوه هنري ـ ښکلاییزپسول په توګه وکارول شي. دا ګام دشاعر کاریوه پوړۍ نورهم پیچلی کوي اوهغه دکلیماتو دسمې ، دقیقې اوله ستیتیکي پلوه د په زړه پورې ټاکنې ربړه ده ، چې باید ویې ګالي. ما پخپله یوځل له خپل قدرمن استاد زیار سره په دې اړه خبرې کړي دي، چې په شعر کې څنګه د سېمبولیکې ژبې کارول تر دې بریده پرمخ ځي ، چې ویلی شو یوه نوې ژبه رامنځته کیږي ، هلته چې هره کلیمه ترخپل مخامخ مفهوم ورهاخوا دیوه بشپړې ذهني ټولګې

استازیتوب هم کوي ، نو دهمدې لپاره په شعر کې دژبې دهنري کارونې هغه خورا مهمه ده ، په پښتو اوسمهالې شاعرئ کې داسې هغه اروابناد ننګیال راپیل کړه او درویش و کاروان وغځوله ، چې ځوان کول یې په نور دقت او نویو ځانګړنو لاپسې پالي.

پوښتنه: نن سبا په شعر کې ترعیني انځورونو پر ذهني انځورونو ډېر ټینګارکېږي، که تاسي له دې لیدتوګې سره همغږي یاست، نو دک و دلیل یې راڅرګند کړئ!

ځواب: دذهني انځورونو ګڼه ګونه دشعرمخامخ درک ستونځمن کوي ، ذهني انځورونه کله کله هغو کړیو ته ورته وي ، چې په اوبو کې دکاڼي له غورځولو څخه راپیدا کېږي او هرکله یې چې تاسو دیوه انځور دپرانیستلو هڅه وکړئ ، بل راځي او بیا پسې بل ، نو دهمدې لپاره یوازې پر ذهني انځورونو تکیه کول دشاعر په تاوان دی، همدا رازیوازې دعیني انځورونو کارونه هم شعر دعکاسئ په یوه نندارتون بدلوي ، په زړه پوري به داوي ، چې عیني او ذهني تصویرونه په یوه بشپړ هارمونیک بافت سره وکارول شي ، البته دلته به دا یادونه نه هیروو ، چې دڅومره والي او څرنګوالي له نظره دهرراز شعري انځورونو (که ذهني وي یاعیني ، حسي او یا رواني) کارونه په دې پورې اړه لري ، چې شعر څه ډول منځپانګه لري ؟ یا شعر څه غواړي ووایي ، دشعري پیښنو بستر یا ترشا فضا څه ډول ده ؟ دې ټولو ته په کتلو سره ، دا به سخته وي ، چې شاعرانو ته لیکلې نسخه ورکړو ، چې څومره عیني اوڅومره ذهني انځورونه دې وکاروي ، مګربیاهم په شعر کې دعیني انځورپنځوونې اوذهني انځورونو تر منځ یوخوځند او متناوب خوځښت شعر په زړه پورې کوي .

پوښتنه: ارسطو وایي: (دشاعر وظیفه د اسطورې جوړول دي). ستاسې بې آند شعر له اسطورې سره څه اړیکې لري، او په پخوانیواواوسنیو پښتوشاعرانوکې د کوموښاغلو او اغلو په شعرونو کې د اسطورې ونډه زیاته ده ؟

ځواب:

اسطوره له (اسطار، اسطاره، اسطیر، اسطیره، اسطور، اسطوره) څخه جوړه شوې ده «سیوطی» فکر کوي چې اسطورې داسې یو جمع نوم دی، چې مفرد نه لري خو ابوعبیده وایي چې اساطیر د اسطاره جمع ده. په هر صورت ،ادبي دایرة المعارف اسطورې هغه خرافي یا نیمه خرافي افساني او کیسي بولي چې د مافوق الطبیعیه ځواکونو په اړه نسل په نسل را پاتې وي.

دا په دې مانا چې اسطورې د پخوانیو انسانانو له عقایدو سره اړه لري.

په یوناني ژبه اساطیرو ته (Mythos) ویل کېدل Mythos د خلکو ترمنځ د افسانو هغو منظومو بنو ته ویل کېدې، چې د مذهبي او دیني مراسمو په لړ کې به د خلکو په منځ کې ویل کېدې.

دا کټ مټ د (Logos) په مخامخ ټکي کې چې د عقل او پوهې مانا یې لرله کارېده، چې تر ډېره بریده یې له وهم او خیال څخه را پنځېدلې ګڼلې.

هم تراژیدی لکه (پاچا اودیپ او پرومته)، هم حماسي لکه(ایلیاډ او اډیسي) او آن غنایي منظومې لکه آشیل او اولیس هغه مشهورې اسطورې دي، چې هم په خپل جوړښت کې ګڼ سیمبولونه لري او هم وروسته پخپله په سیمبولونو بدلې شوې دي. د بېلګې په توګه پاچا ادیپ لا تر اوسه په ادبیاتو او راواپوهنه کې د هغې عقدې سیمبول دی ،چې اولادونه یې د والدینو په وړاندې لري. په دې توګه وینو چې په شعرونو کې د سیمبولونو اسطوره یې ونده له پخوا څخه مهمه او د پام وړ وه.

اسطورې دخلکو له عقیدو او باورونو سره اړیکي لري ، هرکله چې خلک پر یوه شخص ، پیښه یا روایت باندې باوروکړي او دهغوی په وړاندې داتلولی (منفي یامثبت) کچې ته پورته شي نو اسطوره کیږي . په شعر کې اسطورې دوه ډوله کارېږي ، یوداچې شاعر غواړي دخپلې مدعا دزباتولو لپاره له اسطورو څخه مرسته وغواړي ، خوشال بابا فرمایي :

شور او شر به د (رانجا) په جهان نه و

که د (هیر) صورت پیدا نه وای په شور کې

که خبر د (درخانی) له مخه نه وای

(آدم خان) به ځنې څه غوښتل په کور کې

دا داسطورو شهادتي کارونه هم بللی شو. په شعر کې داسطورو بل تبلور دادی ، چې یو شاعر په خپل اثر کې اسطوره رامنځته کړي ، یایې داسطوره کېدو دریځ ته ورلوړه کړي ، میوندی ملالي په خپله لنډۍ کې دمیوند له وچي دبنتي څخه اسطوره جوړه کړه :

که په میوند کې شهید نه شوې

خدایږو لالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه

فردوسي له رستم څخه اسطوره جوړه کړه او داسې نور . په پښتنو کلاسيکو او معاصرو شاعرانو کې ګڼو شاعرانو دخپلو مدعاوو دزباتولو لپاره له اسطوروڅخه مرسته غوښتې ده يا ؛ داسطورو دشهادتي کاروني ډيرې بېلګې لرو، خو په لږو بېلګو کې داسطوره پنځولو هڅې شوې دي ، پوهاند بهاالدين مجروح په ځانځاني ښامارکې دنفس ښاماري هويت اسطوره يي کړی دی . او زما حقير په درېګونو منظومو کې داسطوره پنځولو هڅې ديادولو وړ دي .

پوښتنه: په اوسنيو کړکيچن او تراژيک اکر بکرکي د پښتو شاعرانو له خوا د اسطورو د پنځولاو جوړولو په تړاو څه ليد لرئ؟

ځواب: ولې نه ؟ موږ په خپل تاريخ ، ملي هويت ، ګډو ارزښتونو اواړتياوو کې ډېر څه لرو ، چې اسطوره يی هويت موندلی شي ، هر هغه اتل چې دافغانستان دجوړولو او دافغان انسان دهوساينې لپاره يې هڅه کړې وي ، ښايي اتلواله يې تر اسطوره يي بريده ولمانځل شي. دا خلک دي ،چې خپل رينښتيني اتلان اسطوره کوي او شاعران ورته تلپاتې هويت ببنې ، داکارموږ هم کولای شو. غازي امان الله شاه دخپلواکی او پرمختګ اتل ، ډاکتر عبدالوکيل د کرنې اتل ،باچاخان ديوې مدنې معقولې مبارزې اتل او هغه ناهيده چې ځان يې دمکروريانو له بلاکه راوغورځاوه ،خو دځناورو توپکوالو غوښتنې ته تسليم نشوه ، ټول داسطوره کېدلو وړتيا لري .

پوښتنه: اوسني نوښتګر شاعران چې تاسې پکې هم راځئ، پراسطورو او بيا سېمبولونو ډېر زوراچوي، ايا دا د سېمبولېزم د ښوونځي ځرګندويي نه کوي چې تر مودرنېزم را وروسته د تېرې پيړۍ په شلمو کلونو کې لويديځوالو رادود کړی دی؟

ځواب:

پخوانيو يونانيانو به د ختو يا ګچو يوه ليکلې لوحه ټوټې ټوټې کړه او پخپلو منځونو کې به يې وويشله چې بيا وروسته له يو بل سره د همدغو ټوټو د بېرته سره يو ځای کولو له لارې وپېژندلای شي او يا هم د خپل ګډون د نښې په توګه به يې له ځانه سره ساتله. يونانيانو همدغې لوحې ته سوم بولون (Sumbolon) ويل. او د سېمبول (Symbol) اوسمهالي نوم هم له همدغې يوناني ريښې څخه اخېستل شوی دی . په ادبياتو کې د سېمبول ځانګړی اهميت هغه وخت ډېر د پام وړ شو، چې په نولسمه ميلادي پيړۍ کې د سېمبوليزم ادبي مکتب رامنځته شو.

دغه مکتب د نولسمې پيړۍ د پای په لسيزو کې د درېيو سترو شاعرانو هر يو ه شارل بودلر (Charles Baudelaire)(۱۸۲۱ ـ ۱۸۶۷)، آرتور رمبو (Arthur Rimbaud) (۱۸۵۴ ـ ۱۸۹۱) او ستفان مالارمه (Stephan Mallarme) (۱۸۴۲ ـ

۱۸۹۸) له خوا مطرح شو، دغو درېیو واړو شاعرانو د اروپا په معاصره شاعرۍ کې یو د پام وړ بدلون راوست. همدوی د (نوي شعر) د پیلوونکو په توګه هم ګڼل کېږي،(۳) که څه هم تر دوی وړاندې نامتو امریکایي شاعر ادګار الن پو (Edgar Allan Poe) (۱۸۰۹- ۱۸۴۹) په شعر کې د نویو سېمبولونو کارونه لوړې څوکې (اوج) ته ورسوله، تردې بریده ،چې د اروپایي سېمبولیزم پلار شارل بودلر د هغه (پو) له اثارو سره د بې کچې مینې له امله د هغه یو شمېر شعرونه او کیسې فرانسوي ته وژباړلې

په اوسمهالي پښتو شاعرۍ کې د سېمبولونو (په تېره بیا د نویو سېمبولونو) د کاروني یوه نوې څپه هغه مهال له ورایه را څرګنده شوه چې پښت ن شاعرانو د نړۍ له نویو ادبیاتو سره مخامخ اړیکه ومونده.

ښایي همدلته یې څرګنده کړم، چې دا هڅه یوازې سېمبولونو ته د ځانګړې او آګاهانه پام اوښتلو تر بریده نه، بلکې په شعري زمکه کې له سېمبولونو څخه د ګټې اخیستلو د تاکتیکونو تر زده کړې پورې د پرمختګ څپه وه.

پښتو شعر ته د سېمبول له نوې زماني څخه یې که را پېل کړو نو د افغانستان په ادبي حوزه کې استاد بېنوا، سلیمان لایق، استاد الفت، بهاالدین مجروح او نور نیو کلاسیکان یې پیلوونکي دي اوپه پښتونخواه کې بیا دا لومړیتوب د غني خان او امیر حمزه شینواري نومونو ته وررسېږي. یاد شویو شاعرانو د خپل مهال په داسې یوه هنري – سیاسي او ټولنیز پېر کې شاعري کوله، چې د ښکلا او هنر تر څنګ یې په شاعرۍ کې تعهد او ژمنتیا هم پاللـه، له غني خان پرته نورو یادو شاعرانو ډېر ځله سېمبولونو ته دنامخامخ اراېئې لپاره پناه وړله.

د نویو سېمبولونو په رامنځ ته کولو کې ښایي هڅه وشي مناسب چاپېریال ورته جوړ کړای شي د همداسې یوه چاپېریال په مرسته کولای شو سېمبول ته عمومیت او د قراردادي کېدو توان وروبښو. ارواښاد اسحق ننګیال داوسنۍ پښتو شاعرۍ هغه څېره ده چې دګنو نویو سېمبولونو په رامنځته کولو کې یې بریالۍ ښېلګې پرېښي دي او تر ده راوروسته په ځوانو شاعرانو کې ډېربریالي شاعران شته ، چې ستاسو په ژبه دموډرن سېمبولیزم استازیتوب کولای شي.

پوښتنه: دا راته وویاست، چې لویدیز ادبي اوهنري ښوونځي پرکومو بنسټونو رامنځ ته شوي دي او د تاریخ په اوږدو کې یې پرلویدیزاو ختیز ادب څه اغیز ښندلای دی؟

ځواب: لویدیز ادبي ـ هنري ښوونځي د ټولنیزو ، اقتصادي ، سیاسي ، فکري ، فلسفي اورواني بدلونونو په پایله کې له هغو اوښتونونو ، نوښتونو او ګډو تجربو څخه رازیږیدلي دي چې دنوښت پلویانو به رامنځته کول او یوشمېر پلویانو به ورپسې پالل،

دبېلګې په توګه رومانتيسيسم دفرانسې له انقلاب څخه الهام اخيسته ، ددې ښوونځي پلويانو، انسان داخلاقو ، قوانينو ، عقايدو او عواطفو په بوربوکۍ کې سرګردانه ليده ،چې څنګه خپل رومانتيک ارمانونه دټولنيزو مصلحتونو په خاطر له لاسه ورکوي او په پايله کې ټولنيزقراردادونه او تېل شوي باورنه هيڅ هم نشي ورکولای. دفرانسې دانقلاب په پير کې اروپا دقانون ماتووني اوګډوډيو شاهده وه . رياليزم تر ډيره بريده د چېو ايډياليستانو له خوا پالل کېده ، هغوی ويل چې دعاج په مانۍ کې دتخيلي مدينه فاضله جوړول ناممکنه ده او موږ بايد خپل چاپيريال ته ورووځو او خپل اتلان دکوڅو له محروموانسانانو څخه وټاکو ، هغه کارلوښي ولمانځو چې دانسانانو په ورځني ژوند پورې اړه لري او له اوهامو څخه ځان خلاص کړو. سيمبوليستانو ، چې هرڅه ته بدبينه شوي وو، فکر کاوه چې حقايق ورڅخه ځان پټوي يا يې څوک ورڅخه غلاکوي ، دوی داشياوو او ښکارندو په سيورو (دوهمه او دريمه تداعی) پسې کرځېدل او دخپلو ايډيالونو دپېژندلو لپاره يې سيمبولونو ته پناه وړه . اګزيستنسياليستانو فکر کاوه ،چې انسان پرخپلواکۍ محکوم دی او بايد خپل ماهيت پخپله وټاکي ، دوی چې د دوو لويو (نړيوالو) جګړو ترمنځه له وحشت ليدلي او ارادې بايللي اروپايي انسان سره مخامخ شول ، په دې هڅه کې شول ،چې انسان دخپل برخليک پر ټاکلو يابدلولو باوري کړي ... په دې توګه ګورو ، چې لويديز هنري ـ ادبي مکتبونه دتاريخي بدلونو په پايله کې رامنځته شوي دي او تر ډيره بريده يې لويديز هنر او ادبيات بدل کړي ، وده يې ورکړې او رنګارنګي يې وربښلې ده مګر ددغو ښوونځيو اغيز ختيز اوپه تيره بيا افغاني ادب او هنر ته وروسته لاره کړې ده. ويل کيږي ، چې توركانو ختيځ ته دلويديزو ادبي ـ هنري ښوونځيو ځانګړتياوې راولېږدولې ، خو په نولسمه او شلمه پيړۍ کې چې دلويديځ او ختيځ ترمنځ واټن لږ شو دهنري ـ ادبي تجربو ليږد هم نوي اړخونه وموندل. ښکاره ده چې پراوسمهاليو هنرونو او ادبياتوباندې دغه دوه اړخيز اغيز ډېر پراخ دی او نوې تجربې ددواړو حوزو ترمنځ ګډې دي .

پوښتنه: پوهاند زيار په خپل بدلمېچ(۲۶۱- ۲۶۴مخ) کې هغه ګرد تړنګونه(ترکيبونه) چې استاد غضنفريې شعري تړنګونه(ترکيبونه) بولي، ژبني او بيا نحوي تړنګونه نوموي. پوهاند صاحب په نورو ليکنو کې هم پر دې ړنا اچولې چې د شاعرانو له خوا را منځته شوي يا رامنځته کېدونکي مجازي او استعاري تړنګونه تر هرڅه له مخه ژبني او بيا په نويزونو (نيولوجيزمونو) کې راځي. هرګوره د شعري يا هنري انځورونود رغنده توکونو(متشکله اجزاوو) په توګه د جملو دننه څېرل کېدای شي، تاسې پکې څه وياست، هسې خو د بلې هرې ژبې په څېر په ګړنۍ پښتو کې هم ورته تړنګونه شته، لکه (د)کاروان ستوری، د سبا سترګه، د لمر سترګه، د بوډۍ ټال، سپېده چاود، سپين سبا يا ګهيځ...؟

ځواب: لومړی ، خو داچې په شعر کې دژبې کارونه دنوې ادبي تیورۍ پربنسټ خورا مهمه ده ، مانا داچې نورنو ژبه دادبیاتو ، په تیره بیا شعر، لپاره یوازې دخامو موادو حیثیت نلري ، بلکې پخپله دیوې هنري ښکارندې په توګه پېژندل کیږي دشعر ژبه ځانګړې ده ، رضا براهني فکرکوي چې په شعر کې اشیا نوی هویت مومي ، ځکه خو یې تمثیل هم یوې ځانګړې ژبې ته اړتیا لري ، سارتر فکر کوي ، چې شاعرانه ژبه ځانګړې ده ، له همدې پلوه هم ده چې شعر تر ادبیاتو ډېر دهنرونو دکورنۍ غړی دی، ځکه په شعر کې ژبه وسیله نه بلکې هدف دی. دوهمه دا چې شعري تړنګونه ښکه چې ژبني ترنګونه هم دي ، خو دژبنیو قوانینو په مرسته یوازې دشعرلپاره استخدامیږي او کیدای شي په هماغه جوله او مانیز جوړښت سره په نثر (او آن ناهنري منظوم کلام) کې دکاریدلو جواز ونلري. په شعر کې دژبنیو تړنګونو رغښت استعاري ، تشبیهي ، سېمبولیک او ګردسره انځوریز بستر لري او دکارولواو منلو منطق یې هم درغوونکي او مخاطب (مصرفوونکي) ترمنځ دیوه هنري قرارداد پربنسټ دمنلو وړدی. هېڅ شاعرانه ترکیب له خپلې هنري زمینې پرته منښت اوښکلا نشي درلودلای.

پوښتنه: ستاسو له انده د ادبي سبک اومکتب پېژند(تعریف) څه دی، او یو ادبي سبک او ښوونځی څنګه منځ ته راځي او څنګه له منځه ځي؟ ولې په وسمهال پېرکې دغه لېلې لاري نه رامنځته کیږي. که دا رښته یاحق څوک نه لري؟

ځواب: هیڅ داسې ملي یانړیواله محکمه نشته ،چې دسبکونو یا مکتبونو دربښتي ورکولو وس وصلاحیت ولري. سبکونه او مکتبونه رامنځته کېدل ، رامنځته کیږي او رامنځته کیږي به . دادهنرمند په خلاقیت او زماني پورې اړه لري اودا خلک دي ، چې دیوه سبک یا مکتب هرکلی کوي او په رسمیت یې پیژني ، ډیرځله ځینې مکتبونه دخپلو بنسټ ایښودونکو له زماني څخه لسیزې بلکې پیړۍ وروسته پیژندل یامنل کیږي. دامشهوره ده ، چې لومړني سېمبولیستان لکه بودلر، مالارمه او رمبو هم خلکو لیوني بلل. هرکله چې دګڼو خلکو شعوري ـ رواني برید له هنرپنځوونکو سره هممهاله شي نو پلویان مومي . په پښتنوکې غني خان دځانګړي سبک خاوند و، دهغه دشعرونو مینه وال دهغه تر خپلې زماني اوس ډېر دي. سبکونه په وړه محدوده کې دبیان یا ارائیې په ډول پورې اړونده نومونه ده ، خو مکتب دمنځپانګې ، فکري یا رواني همرنګۍ یوه پراخه ټولګه ده ، چې څو نسلونه یې پالي او بشپړوي یې .

پوښتنه: نوی آزاد، سپین او ناپیلی شعر له کلاسیک شعر سره څه توپیر لري؟ یو شمیر شاعران پر دې ګروهه دي، چې سپین یا آزاد شعر په پښتو ادب کې له ډیر پخوا څخه شته وو. تاسې په دې اړه څه لید و اند لرئ او دا راته وویاست، چې دآزاد او سپین شعر

سوچ دچاله خوا چیرته او ځرنګه را پیدا شو او همدا پوښتنه چې په پښتو او پارسۍ کې دغه نوموني له لویدیځ هغو سره څه توپیر لري؟

ځواب :

په فرانسه کې آزاد شعر د سمبولیزم د مکتب همزولی ګڼل کیږي او پیل یې دنولسمې پیړۍ دپیل کلونه دي . د فرانسوي آزاد شعر ځانګړنه داوه چې د وزن لرونکو خو نابرابرو کلامي برخو یوه مجموعه به داسي لیکل کېده چې د کالب تر و حدته ډېر د فکر او انځورونو وحدت او جوړښت ته په کې پام کېده. په دې شعر کې کلېماتو پخپله سمبولیکه مانا ښندله، سپین شعر په حقیقت کې هماغه هنري نثري لنډې لیکنې وې ،چې موږ یې دلته ادبي ټوټه بولو ، په اروپايی ژبو کې دغواهنګینونثرونو په تول پوره دشعر ځانګړتیا درلوده یوازې توپیر یې له آزاد شعر سره دا و ، چې کلامي واحد یې یوه بشپړه غونډله وه حال دا چې په شعر کې ډیر ځله نحوي جوړښت نه ،بلکې انځوریز جوړښت دکلام واحد ګڼل کیږي. په پارسي کې نیما یوشیج دخپل وخت دود وزني کالبونه مات کړل او نیمايي اوزان یې رامنځته کړل، دنیمايي اوزانو ځانګړتیا داوه چې دبحرونو دشمیر له مخې دبیتونو او مسرویه اوږدوالي او تناوب کې بدلون راته ، او ډیره ځله به قافیه دسره توپیر لرونکو وزني واحدونو تربېلابیلو شمیرونو وروسته تکراریده، نیمايي کالبونه ، چې دقافیې له تکرار او رعایته خلاص شول آزاد شعر وګڼل شو او کله یې چې ټاکلی وزن هم پرېښود سپین شعر وګڼل شو، خو سپین شعر هم آهنګ ته اړتیا درلوده او په دې توګه یې خپل مترنم جوړښت وساته . په پښتو کې داسې کالب ماتوونه پوهاند عبدالحی حبیبي ته منسوبه ده ، یاد استاد پرکال ۱۳۱۵ لمریز، په هندکې یو شعر لیکلی :

دکور قاصده

راته ووایه

حال دیارانو

دوطن خپل

وما پردیس ته حال راښکاره کړه

د دلدارانو

دوطن خپل ...

فاضل استاد پخپله هم لیکلي دي ،چې دا یو نوی ډول شعر دی. تر ده وروسته دآزادشعر پالونکي : استاد پژواک (په تیره بیا په کلیمه داره رویی منظومه کې) ، استاد بینوا ،

استاد بهاالدین مجروح، سلیمان لایق، غني ، شپون ، الهام اوپوهاند زیار دي البته په نوې نسل کې دآزاد شعر دکښو مانیزو او جولیزو تجربو پیاوړی نوښتګر اروابناد ننګیال ، عارف خزان او یوشمیر نوردي . دسپین شعر یو شمېر لومړنی بېلګې هم داروابناد ننګیال دي ،خو په دې توپیرچي دهغه پرذهن حاکم وزني تمرین شعر مترنم ساتلی دی او ښایي دادپښتو شعر څپیز ـ خجیز جوړښت وي چي د بشپړ سپین شعرپه لوی لاس لیکل پکي کار تصنع او تکلف ته رسوي . په دې توګه ګورو، پښتو شعر دخپل بدلمېچ پربنسټ آزاد شعر ډېر طبیعي او له خپلو ځانګړنو سره سم منلی او په هیڅ ډول ورته له کومې بلې ژبې څخه راغلی یې نشوګڼلای. یومهال ښاغلی صادق ژړک داسي کاکړۍ غاړې راته ولوستلي چي دازادشعر په توګه یې وزني بېدودي درلوده ، داسې ښکاري ، چي پخوانیو پښتو بدلو ، غاړو او نارو دیوډول لنډو آزادو ټوټو کالب درلوده ، ځکه خو په پښتو کې ددې ډول شعر لرغونتوب نه شو ردولای ، خو زما په نظر دا مسئله نورو څېړنو ته اړتیا لري .

پوښتنه: زموږ یوشمیراندیال او فرهنګیال پر دې ګروهه دي، چي په پښتوکې دشعر په پرتله باید نثر ته زیاته پاملرنه وشي. ستاسې یې آند دولسونوپه راویښولواو د ملي ولولوپه راپارولو کې شعر زیات اغیز لري او که نثر؟

ځواب: هر ځېل خپل ارزښت لري ، شعر لیکل ، نثرلیکل، کره کتنه کول ، څېړنه او بله فرهنګي هڅه نجاري یا خټګري نده ، چي تاسو یې چاته دکولو یانه کولو سپارښتنه وکړئ ، ځکه داډیر په ذوق ، مینه او توان پورې اړه لري ، موږ هم ښه شعر ته اړتیا لرو او هم ښه نثر ته ــ هر څومره چي وي ــ خو چي ښه وي ، خلک یې خوښ کړي او هغه ټولنیزاغیزولري ، چي له ادبیاتو او هنر څخه یې تمه کیږي . په افغاني ټولنه کې شعر اومنظوم کلام له پخوازماني څخه ډېره مینه وال او اغیزدرلوده ،ځکه دلته تمثیلي او تجسمي هنرونو ته په ښه سترګه نه کتل کېدل ؛ تیاتر ، مجسمه جوړونه ، انځورجوړونه او آن موسیقي په ممنوعاتو کي ګڼل کېدل اوشعرومنظوم کلام ددې ټولو ځای ډکاوه ، حماسي ، ویرني، میني ، مذهبي متون ، اخلاق، او نور متون په نظم کي خوندي کېدل ، دهمدې لپاره شعر او نظم دلته ژورې ریښې لري ، نثر تر شعره ځوان دی خو پاللو ته یې اړتیا شته ، نن سبا چي ذهنیتونه نوي شوي دي ،موږ نویو نثري ځېلونو ته اړتیالرو کیسې ، ننداریک،طنز، فلمنامې، پورترې ، ژوندلیکونه ، یونلیکونه او نور ځېلونه ښایي دود او پیاوړي شي ، خو دښې شعر لیکنې په قیمت نه، بلکي دښې شاعرۍ ترڅنګ .

پوښتنه: یو شمیر ادب پوهان په سرکي بریتانیي لیکوال او شاعران نثر پرڅو ډولو ویشي، لکه: داستاني نثر، د ستاینې نثر، څیړنیزنثر، د بحث او استدلال نثر او ادبي نثر. مهرباني وکړی په دې اړه په لنډه توګه معلومات راکړی؟

ځواب: همداسې یو ویش زموږ په ادبپوهنه کې هم شته ، هنري نثر ، انشایي نثر، علمي ـ څېړنیز نثر ، ښوونیز ـ روزنیز(پیداګوژیک) نثراو ښايي نور. هنري نثر په ټولیزه توګه هغو لیکنو ته وايي ، چې له تخیل او ادبي ارزښت سره تړاو لري ، په دې کې داستاني لیکنې، ډرامې ، فلملیکونه ، او نورادبي ځېلونه ټول(له نظم وشعره پرته) راځي.

انشایي نثر هغه دی ، چې موخه يې دیوه پېښلید ، نظر، فکریاحالت بیان وي ، دا نثر تخیلي نه وي ، خو کیدای شي دنثر لیکنې له ښکلاییزو او ادبي خوږلنیو څخه تومنه واخلي لکه : یونلیکونه ، بیوګرافی ،فیچرونه او نور، له هنري نثر سره يې توپیر دا وي ، چې موخه يې په ادبي ژبه دواقعیتونو او حقایقواراٸیه وي او تخییل پکې ډیر ځای نلري.

علمي ـ څیړنیز نثر دساینسي او ټولنیزو پوهنو دزبات او ورپوهولو لپاره کاریږي.

ښوونیز او روزنیز نثرونه دپیداګوژۍ او ورزده کولو دپوهې له ارونو سره سم یو ځانګړی نثر دی، چې دخپلو مخاطبانو دپوهې او عمرله کچې سره سم لیکل کیږي. هېره دې نه وي چې دغه هر یو ډول بیا په نورو څانګو هم ویشل کیږي، چې فکر کوم دلته به يې دټولو دیادولو ځای نه وي .

پوښتنه: ویل کیږي، خوشحال خان خټک لکه څنګه چې پښتوشعراو نظم ښکلی او رنګین کړ، همدغسې په نثر کې هم دیوه داسې هنري نوښت بنسټ کېښود چې اوسنی پښتو ادب پرې ویاړي. که تاسې يې له څومره بیز او څرنګیز پلوه پرهنري او ادبي نوښتونو یوه څرکنده رڼا واچوئ!

ځواب: خوشال بابا نه یوازې دا چې ددستارنامې په څېرد یوه شهکار نثري کتاب په لیکلو پښتو نثر د راونی ، ساده ګی او روښوالي په خوا ورلوړکړ ، بلکې ترځان وروسته يې پر نورو نثرلیکونکیو هم ژور اغېز وکړ، چې یوه ښکاره بېلګه يې تاريخ مرصع ګڼلی شو، بابا له سجع ، ایطال او عربیت څخه دپښتو نثر تر تراشلو وروسته داوښوده ، چې یوڅه په هماغه ژبه چې ویل کیږي ، لیکل کیدای هم شي. البته دا لوی کار دڅه ډول نثرلیکنې په برخه کې و، خو د "هنري نثر" په اړه همدومره وایم ، چې د بابا کومه لویه او پاموړ هنري نثري بېلګه ما نده لیدلې ، ځکه موږ " په نثر کې هنري نوښت" داسې یوڅه ته ویلی شو لکه شکسپیر چې په انګریزي ادبیاتو کې رامنځته کړ.

پوښتنه: تاسې کال دوه مخکې خپل څو شعري دوترونه یا منظومې په یوه ټولګه (ته زما ټوله شاعري یې) کې خپاره کړې دي، که څه هم استاد زیار وربانډې پخپله کره کتنه کې پوره رڼا اچولې او تاسې يې د تیرو هیرو او نویو حماسو شاعربللي یاست. بیاهم زه غواړم، چې په اړه يې ستاسې خپل نظر هم وپوښتم او بیاداچې تاسې په پښتو ادب په تېره بیا په شعر کې د دغو حماسو اغیز څه ډول ارزوئ ؟

ځواب: ماته تر ټولو سخت کار دابریښي چې دخپلو لیکنو په اړه څه ولیکم یا څه ووایم ؛ ((ته زما ټوله شاعري یې)) زما دتیرو چاپ شویو شعري ټولګو، پینځو منظومو او یو لوی شمیر ناچاپو شعرونو یوه غوښنه ټولګه ده ، چې زما دځوانو ملګرو په همت راټوله ، تدوین او چاپ شوې ده، لومړی چاپ یې دښاغلي حسام او دوهم دایي داسد جان دانش په همت ترسره شو. ددې کتاب دراغونډولو او چاپ لپاره زما د مشرانو او ځوانو ملګرو ټینګار دا و چې ګواکې زما پخوانی شعري ټولګې په تیره بیا درې لویې منظومې ورکې شوې وې او نورې نه پیدا کیدې ، دځینو پخوانیو کتابونو دچاپ کیفیت هم ښه نه وو او ځکه خو، ددوی په ژبه ، ګواکې زما بیچاره دشعرونو مینه والو ته باید ددې ټولو نوی چاپ وړاندې شي ، په هرصورت، دمنظومویه اړه زما د پیاوړي استاد زیارلیکنه او شننه دهغوی ذره نوازي ده . زما منظومې دتاریخ ، ادبیاتو ، اسطورو او هنر ترمنځ په یوه تخیلي زمینه کې لیکل شوې دي ، دمنظومو پلاټ (خاکه) جوړه شوې ده (ښایي دهمدې لپاره یې استاد هېوادمل دحماسو دجوړښتي ویش له اړخه مصنوعي یا تخلیقي حماسې بولي) ځینې اتلان ، ځایونه او پیښې یې له تاریخي روایاتو رااخیستل شوې دي او په ټولیز ډول زموږ دتاریخ داساطیري دورو روایتونه دي. له ماسره دداسې څو نورو منظومو دلیکلو لپاره هم یادښتونه او طرحې شته ، که لوی خدای ژوند او وس راکړ انشاالله چې وبه یې لیکم. هغه مهال چې ما دمنظومو دلیکلو لومړنی هڅې کولې ، ګومان مې نه کاوه چې دومره مینه وال به وموميم او اوس یې چې پښتنو لوستونکیو او اوریدونکیو داسې هرکلی وکړ ، غواړم چې دا لړی پسې وغځوم. هېره دې نه وي ،چې

(ارشاک او اوشاس) منظومه دهېواد نومیالي ممثل ښاغلي ممنون مقصودي په ډیره هنري ژبه راډیویي کړې ده ، چې ښایي مننه ورڅخه وشي.

پوښتنه: لکه څنګه چې ټولو ته پته ده، په پښتو کې له څو کلو راهیسې د((هایکو)) او((ټپیزې)) په نومو دوه نوي شعري څېلونه(ژانرونه) رادود شوي دي، تاسې یې څنګه بولئ؟

ځواب: ټول پوهیږو ، چې هایکو له اره جاپانی شعر دی او موږ یې یوازې جوله راپښتو کړې یا تقلید کړې ده ، مانا دا چې موږ په پښتو کې دهایکو پیښې کوو، لنډۍ دپښتو ژبې شتمنې ده ،همداسې هایکو دجاپاني ژبې شتمني ده، دلنډۍ روح پښتنې او دهایکو هغه جاپاني دی ، دواړه نورو ژبو ته ژباړل کیدای شي، خو په نورو ژبو کې به یې په هماغه کیفیت (تخلیق) که ناشونی نه وي ډیر ستونځمن به خامخا وي. ماته پښتو هایکو ګاني دلنډیو ازادو شعرونو په څېر خوند راکوي او بس ، تر دې ورهاخوا یې په اړه څه نشم ویلای. پاتې شوه دټپیزې کالب یافورم (البته ژانر نشو ورته ویلای) دا په دې شرط چې دلنډیو اصالت او لرغونتوب زیانمن نه کړي ، یوه ښه فني زیاتونه ګنم ، ډیر زیات به

دشعري ارزښت خاوند کالب ورته ونه شم ویلای ، ځکه شعر هماغه دبنې موندنې او فکري زیږد پر مهال پخپله دیوه هنري خپلواک تخلیق په توګه رامنځته کیږي ، خو ټپیزه دټاکل شوې لنډۍ په منځپانګې پورې تړلې زیاتونه ده ، چې تخلیقي اصالت او خپلواکي نه لري .

پوښتنه: پښتو غزل هغه ځېل یا ژانر دی، چې له مینې او مینه وړو ولولو سره تړاو لري. ایا پښتو غزل دنورو ژبو له غزل یا ورته رومانتیک شعر سره سیالي کولای شي او که نه؟ بلخوا څنګه چې تاسي له لړوډېرې غزلیزې شاعرۍ سره سره د ازاد او نیم ازاد شعر له لارویانو هم یاست، نو ایا تاسي د لویدیځوالواو بیا ایرانیانو په څېرپه پښتوکي د ازاد رومانتیک شعر، په نورو ټکو، غزل دودېدل شونی او وړنده بولئ؟

ځواب: دترلاسه شوي پښتو غزل بېلګې له اکبر زمینداوري څخه پیل کیږي چې ګڼې لوړې ژورې یې لیدلي دي ، پښتو غزل په لومړي سر کې ډیرلیریک او عشقي و، او له خپلې لغوي مانا سره سم یې له ښکلو ښځو سره د مینې او تغزل ښکلاوې رانغاړلې ، تر روښاني دورې او رحمان بابا وروسته پر پښتو غزل د تصوف او عرفان منځپانګه هم ورزیاته شوه ، خوشال بابا غزل راژوندی کړ او د ورځنیوتجربو ، مینې ، تغزل ، حماسي اند دود او فلسفي تفکر رنګونه یې ورزیات کړل ، حمید دهندي سبک ځانګړنې دتعادل په حد کې راپیل کړې او کاظم خان شیدا ، شمس الدین کاکړ ، او نورو لوړ حد ته ورسولې تر کلاسیکانو وروسته دپښتو غزل نیوکلاسیکان راغلل او په دوی کې امیرحمزه شینواري پښتو غزل ته یونوی روح وروبانښه مانا داچې دمینې ، تصوف او ښکلا تر څنګ یې پښتنواله هم په شعوري توګه پرې ورزیاته کړه او له معاصرو شعري ځانګړتیاوو سره سم یې پښتو غزل ځوان کړ، نوي تشبیهات ، استعارې ، انځورونه او سېمبولونه له نویو اهنګونو او وزمي تجربو سره دپښتو غزل تنوع او رنګارنګي ډیره کړه ، ژبه پکې روڼه او پریوللې شوه ، له مانیز پلوه مېسره بیز ، رکني او یا هم بیتیزوحدت دټول غزل تر وحدت پورې پرمختګ وکړ او په غزل کې دګډې ذهني زمینې تجربې پیاوړې شوې. دې ټولو پښتو غزل لوړې څوکې ته ورساوه . مګر مینه او عشقي تلوسه تل د پښتو غزل ترټولو لویه منځپانګه وه او ده . مینه په پښتو غزل کې داسي بریښي لکه دزرو په ګوتمۍ کې لوی دالماسو غمی چې که له ګوتمۍ څخه یې لرې کړې هیڅ ارزښت نلري ، دازیری په خوشالۍ درکولی شم چې ځوانو اوزلمیو شاعرانو اوسمهالی پښتو غزل داسې یو پړاو ته رسولی دی ، چې دسیمې دنورو ژبو له غزلیزې شاعرۍ څخه که یوه غاړه لوړ نه وي نو کم خو ترې هیڅ ندی . دابه نه هیروو چې دنورو ژبو له غزل سره دپښتو هغه توپیر په وزني او ژبني جوړښت کې دی پښتو غزل

ځپيز خجيز رغبنت لري او قوافي يې هم خپل او ځانګړي دي ، دنورو له پورشويو عروضي كالبونو سره نه شي تلل كيداى.

ما پخپله تر غزليزې شاعرۍ ډيره آزاده شاعري كړې ده ،كه څه هم غزل مې خوښيږي او دشاعرۍ پيل مې هم له غزل څخه دى ،خو وروسته مې فكر او خيال دغزل له تنګ كالب څخه راووت او دآزاد او(ستاسو په ژبه نيمه آزاد) شعر په پراخې غيږه كې يې غځووني وكړې . دڅومره والي له پلوه كيداى شي په خپلو همزولو شاعرانو كې ترټولو ډيره رومانتيكه آزاده شاعري زما وي. درومانتيكوولولو ، عواطفو او تخيلاتو دلېږد لپاره ترټولوښه كالب ازاد شعردى ، نو كه پوښتنه رامنځته شي چې غزل ولې ډير شهرت لري ؟ ځواب به يې داوي چې يوخو غزل لرغونى دى او ډيره متني زيرمه يې خوندي ده او دوهم داچې له موسيقي سره داسې لازم او ملزوم ګرځيدلى دى چې دخپل شهرت او محبوبيت لويه برخه يې سندريز كيدو له قابليت څخه ګټلې ده. وروستى مسئله يې هم دا چې پښتو ژبه درومانتيكو مضامينو دارائيې لپاره ګڼ مستعد فورمونه لري ، غزل ، چارپارې آزاد او نور او په دې توګه دې ته اړتيا نلري چې دايراني ، اروپايي ياكومې بلې ژبې پرپلونو پل كيږدي .

پوښتنه: شعراو موسيقي د هر ثقافت په مانۍ كې بنسټيزي ستنې دي، او يو له بل سره تړاو لري. تاسې په دې اړه څه ليد لرى، او دا راته ووياست، چې ستاسې شعرونه كومو سندرغاړو او هنرمندانو ويلي دي؟

ځواب: شعر او موسيقي سره نږدې هنرونه دي او يو دبل بشپړوونكي هم . كه څه هم هر يو په يوازې ځان خپلواك هنرونه ګڼلى شو مګر كله چې سره يوځاى شي نو دبشپړ هنري اوج تمثيل كولاى شي . شعر ډيرځله دموسيقي په مرسته تر خلكووررسيږي او موسيقي دشعر په مرسته دانسانانو دپيغام ، فكر او خيال دليږدولو توان مومي . شعر اوموسيقي دواړه دانسانانو دهنري ذوق لومړني همزولي دي او تر ټولو زاړه هنرونه ګڼل كيږي ، لكه سينما چې ترټولو ځوان هنر بلل كيږي.

زما يو شمېر شعرونه دوخت ښو سندرغاړو ويلي دي لكه فرهاد دريا ، حفيظ ګردش ، شهزاد عديل او نور چې اوس يې نومونه رانه هير دي .

پوښتنه: فلسفي، تصوفي يا عرفاني شاعرې څرنګه څيرئ؟ او كوموپښتو شاعرانوپكې خپل ذوق او استعداد زيات آزمويلى دى؟

ځواب: فلسفي شاعري بېله ، عرفاني بېله او تصوفي هغه بېله ده . فلسفي شاعري هغې ډول شاعرۍ ته وايو چې په هنري او موزونه ژبه يې كوم فلسفي فكر بيان كړى وي . خو فلسفه څه ده ؟ فلسفه دګنو پوهنو هغه مجموعه ده چې په يوه ځانګړې سكالوكې

دانسان بنسټيزو پوښتنو ته ځواب وويلای شي . فلسفي افکار له پخوا څخه په شعرونو کې بيان شوي دي ، له پخوا زمانو څخه چې ادبيات ، عقايدو ، عقلي تجربې او ساينس ، فولکلور ، حماسې ، تاريخ او افسانې يو له بله سره ګډ وو او خپلې پولې يې نه وې بيلې کړې ددې ټولو مجموعي پوهې ته يې فلسفه ويل او په دې پورې اړوند ګڼ مسايل دشعر په ژبه بيان شوي دي ، دزاړه مصر د (مړيو) کتاب داسې نظمونه لري چې دانسانانو خورا لرغوني ثبت شوي فلسفي افکار رانغاړي ، دزاړه عراق افسانې (په تيره بيا دګېلګميش منظومه) ګڼ فلسفي اړخونه لري ، ديونان او روم اثار بې جوړې دي ، دآريانا ويدي سرودونه ، دزردښت او ستايي ګيتونه (ګاځونه) دهند مهابهارت او دچين زاړه مناجات ټول هغه منظوم سرودونه دي چې دفلسفي ارزښت خاوند ادبيات يې ګڼلی شو. تر دې راوروسته په اروپا کې هم يوه دوره فلسفي شاعري دود وه چې يوه لويه بېلګه يې د دانته (الهي کوميډي) او يا هم د الماني ګويته (دفاوست تراژيدي) ګڼلی شو . فلسفه په لويديځ کې سيستماتيکه شوه ، ښوونځي يې وموندل او ورو ورو يې علمي بنسټ پياوړی شو، خو په ختيځ کې همداسې د ادبياتو ، پوهنې ، عقيدې او هنر تر منځ ويشلې پاتې شوه ، په دې توګه موږ ويلی شو چې په ختيځ کې فلسفي نه ، بلکې فلسفي افکارو ډيره وده وکړه چې لويه برخه يې په ادبياتو په تيره بيا شعر او نظم کې خوندي ده. پښتو شاعرۍ ته هم فلسفي افکاروپه تيت پرک بڼه رخنه کړې ده چې په استازيتوب به يې له کلاسيکانو څخه خوشال بابا او روښاني غورځنګ او په نيو کلاسيکانو کې به د پوهاند سيد بهاالدين مجروح او غني خان نومونه واخلم.

پاتې شوه دعرفاني او تصوفي شاعرۍ برخه ؛ لومړی خو دا دواړه مفاهيم چې ډير ځله سره همانا ګڼل کيږي يو څه توپير لري . عرفان چې د پيژندلو له لغوي مادې څخه جوړ اصطلاحي مفهوم دی د خدای پيژندنې لپاره دانساني تجسس او پلټنې هغې هڅې ته ويل کيږي چې له بابا آدمه تر دې دمه يې درلودلي ده اودا مفهوم يو څه پراخ او کلي دی. حال داچې تصوف دټاکلو لارو او سلوک هغې عرفاني دورې ته ويل کيږي ، چې په اسلامي نړۍ پورې اړه لري . په اسلامي تصوف کې ځينې مشهورې طريقې او مکتبونه پيژنو لکه : مولويه ، نقشبنديه ، چشتيه ، قادريه او داسې نورې. په پښتو شاعرۍ کې عرفاني افکار پريمانه او ډير پراخ دي همداراز تصوفي شاعري هم شته چې ډير ځله ديوې ځانګړې طريقې پيروانو رامنځته کړې پاللې او بډايه کړې ده ، په پښتو ادبياتو کې يې غوره بېلګه روښاني دوره ده . دعرفاني او تصوفي شاعرۍ په اړه دلته دخپلې وروستۍ څيړنې يوه برخه رااخلم، که څه هم دغه بحث تر ډيره بريده په پښتو شاعرۍ کې دعرفاني سېمبولونو په اړه ده ،خو فکر کوم ستاسو دپوښتنې ځينې ځوابونه لري :

که له تاريخي مخينې يې تېر شو د څومره والي له نظره د پښتو ادبياتو د منځنۍ دورې په شاعرۍ کې تر ټولو ډېر له عرفاني سېمبولونو سره مخامخ کېږو.

عرفان د پېژندنې له ریښې څخه اخېستل شوی دی او په اصطلاح کې د خدای(ج) د پېژندنې لپاره د انسان معنوي او روحي هڅه ده.

تصوف د وړینو جامو د اغوستونکیو (صوفیانو) له نامه سر ترلی مسلک ګڼل شوی ، داچې صوفیانو ته د هغوی د وړینو جامو یا اهل الصفه (اصحاب صفه یا پر صفه ناست) کسان یا د غارونو (صوفونو) اوسیدونکو له امله دغه نوم ورکړل شوی په دې ډېر نه تم کیږو، په اسلامي تاریخ کې صوفیان د عرفان، زهد او عبادت هغه لارویان وو، چې پر ادبیاتو یې د پام وړ اغېز درلودلای دی.

صوفیانو، چې له هستی، انسان، عاقبت او نفس څخه ځانګړي تعبیرونه درلودل د خپلو افکارو د دودولو او نورو ته د رسولو لپاره ادبیاتو او شعر ته مراجعه کوله.

صوفیانو ادعا کوله چې لوی خدای(ج) ته عبادت یوازې د دوزخ له ویرې یا جنت ته د وررسېدو لپاره نه کوي، بلکې له خدای(ج) سره د مینې لپاره او په آخرت کې د خپل خالق د دیدار لپاره سعي کوي. ددوی عادتونه، وېناوې، فکرونه او باورونه کله کله د عامو خلکو یا هم د وخت د علماوو له نظره متفاوت او په ځینو مواردو کې د زغم وړ نه وو، نو د همدې لپاره دوی په خپل کلام کې ابهام، سېمبول کارونې او استعاري وېناوو ته پناه وړله، دا چې په عرفاني ادبیاتو کې سېمبولونه ډېر، بېلا بېل، په زړه پورې او د پام وړ دي دلیل یې همدا دی چې صوفیانو به د خپلو زړونو ټولې خبرې مخامخ او څرګندې نه شوې ویلای، دوی به مجازي دنیا د حقیقي دنیا د تمثیل لپاره جوړوله، کله کله به یې مجازي معشوقه یادوله خو مراد به ورڅخه حقیقي محبوب و، معشوقه، شراب، ساقي، زاهد، میخانه، وصال، هجران، های وهوی، قیل و قال او داسې نورو سېمبولونو به د رمز په ژبه د دوی فکرونه او غوښتنې ښکارولې.

د روښاني مکتب پلوي شاعرانو د پښتو ادبیاتو لویه برخه عرفاني شاعري کړې ده، خو تر هغو پرته رحمن بابا او نور شاعران هم شته چې ګڼ عرفاني سېمبولونه یې په شعرونو کې موندلای شو.

په پښتو شاعرۍ کې د یو شمېر عرفاني سېمبولونو بېلګې به د بېلا بېلو شاعرانو له کلام سره وڅېړو.

د رحمن بابا په یوه غزل کې څو عرفاني سمبولونه :

دجنت تر حورو تېر شه که یار غواړې

خدای دې نقده د چا نه کاندي نسیا

د ساقي له لاسه هسې باده نوش کړه

چې دې غوږ کړي له زړه خيرې د ريا

چې يې کسب عاشقي شي د دلبرو

نظر نه کاندي په کسب د کيميا

عشق هنر د مخلصانو دی رحمانه

نه حصليږي مخلصي په روريا

يو ګفتار در لره بس کاندي رحمانه

څه په هر ساعت پوښتنه کړې بيا بيا

يار : حقيقي محبوب دی، شاعر غواړي ووايي چې د هغه مقصد حقيقي محبوب دی نه د جنت حورې هغه غواړي خپل حاضر و دايم و قديم محبوب ته ورسيږي چې نقده حضور لري حال دا چې د جنت حورې نسيا وعده ده.

ساقي او د بادې نوش کول د طريقت سيمبول دی، چې د ريا په وړاندې د شاعر د عرفاني پروتست سيمبول يې هم ګڼلی شو، هغه څوک چې له حقيقي محبوب سره د عشق کارو بار کوي هغه د دنيا په کاروبار غرض نه لري او د (کيميا) کار چې يو دنيوي کار دی نه خوښوي. رحمن بابا د عرفان او تصوف وجودي منطق او ټول هدف په همدې څو سيمبولونو کې بيانوي، چې نورو ګڼو عارفو شاعرانو هم تکرار کړی دی.

د ميرزا خان انصاري دا سيمبوليک غزل ولولئ :

زه څرګند د محبت په بنه بنياد يم

له نيستی هم په دا هستی آباد يم

په ازل مې د اقرار په ژبه ووې

تر ابده وفادار په خپل ميعاد يم

امانت چې اسمان ځمکې وړای نه شو

اوس يې زه په دا عاجز صورت عماد يم

په اختيار مې هسې ظلم په ځان وکړ

له دې قصده د جهول په نامه یاد یم

که د جهل بار مې لرې شي له سره

بې ګومانه د صفي آدم اولاد یم

انصاري د خو سېمبولونو په مرسته دعهدالست تولـه کیسه تمثیلوي دا له خالق ذات سره د بنده (انسان) د عشق او مینې جوهر او صفت و ، چې د هستی باعث شو، خدای پاک انسان ددې لپاره هست کړ چې خپل خالق یکتا و پېژني او عبادت یې وکړي. (څرګند د محبت په بنه بنیاد) او له نیستی څخه هستی ته راتلل. انسان په ازل کې له خپل رب سره تعهد کوي چې دخپلې هستی تر پایه به د بنده ګی سعي کوي، او د لوی الله(ج) حکمت، د هغه کلام او د هغه احکام چې زمکې او اسمان، غرونو او دښتو یې د ساتلو او زغملو وس نه درلوده انسان (د حضرت آدم اولادې) د هغه د منلو ژمنه وکړه او دا ژمنه یې په خپل اختیار وکړه، ګواکې نه پوهېده چې دومره ستر مسؤلیت پر غاړه اخلې دلته د جبر او اختیار پېچلې فلسفې ته اشاره کوي.

زموږ متصوف شاعر میرزا خان انصاري وایي چې د صفي الله (حضرت آدم ع) اولاد کله دومره جهول شي چې خپل ازلي عهد او پیمان هیروي. هغه عهد، چې په خپل اختیار یې کړی او د خدای(ج) د بنده ګی لوی مسؤلیت یې پر ځان منلی دی. د انصاري (زه) د ټول بشریت سېمبول دی دا (زه) یوازې میرزاخان نه دی، بلکې له بابا آدمه تردې دمه له ټول بشریت څخه استازیتوب کوي دا د هماغه ګډ بشري ناخودآګاه ضمیر غږ دی چې په سېمبولیکه بڼه د میرزاخان انصاري په شعر کې ځان څرګندوي.

د عهدالست کیسه اوږده ده خو زموږ عارف شاعر یې د یو شمېر روښانه سېمبولونو او سېمبولیکو شاعرانه اشارو په مرسته ټوله او بشپړه را تداعي کوي.

پر همدې زمکه د خوشال بابا دا درې سېمبولیک بیتونه وګورئ؛خان هم هستي د محبت او عشق له برکته بولي :

د مجاز عاشقي عین حقیقت ده

و معنو ته زینه اینې د صورت ده

تر ثرا تر ثریا که فهم وکړې

په څلور کونجه غوغا د محبت ده

په جهان به هېڅوک نه و که عشق نه وای

د بدبه د عشق قايمه تر قيامت ده

شيرازي خواجه حافظ په خپل يو مشهور غزل کې کټ مټ د عهدالست او عشق کيسه په همداسي سېمبولونو ارائهٔ کوي :

در ازل پرتو حسنت زتجلی دم زد

عشق پيدا شد و آتش بر همه عالم زد

جلوه ای کرد رخت ديد ملک عشق نداشت

عين آتش شد از اين عزت و بر آدم زد

عقل ميخواست کزاين شعله چراغ افروزد

برق غيرت بدرخشيد و جهان بر ہ م زد

مدعي خواست که آيد بتما شاگه راز

دست غيب آمد و بر سينه نامحرم زد

ديگران قرعه قسمت همه بر عيش زدند

دل غمديده ما بود که هم بر غم زد

جان علوی هوس چاه زنخدان توداشت

دست در حلقه آن زلف خم اندرخم زد

حافظ آن روز طرب نامه عشق تونوشت

که قلم بر سر اسباب دل خرم زد

د شيخ عيسي مشواني لاندنيو دريو بيتونو د درېيو بېلا بېلو حالتونو د بشپړ تمثيل لپاره عجيب عرفاني سېمبولونه رانغاړلي دي، د جبر او اختيار په اړه د انسان ډياليکتيکي وسوسه، د هګل له تيزسونو سره سم د (بادار و غلام دياليکتيک) ،چې انسان يا بادار دی يا غلام ، يا حاکم دی يامحکوم او د همدې تنازع څخه د يوې ناپېژندل شوې خپلواکی په خوا ورڅکېږي، هېڅکله هم نه ور رسېږي ځکه مرګ تر ايډيالي خپلواکی لنډ دی او بل انسان بيا په همدې آزمويل شوې لاره مزل کوي.

.

انسان که له نفس سره مبارزه وکړي (نو ر) ته (الله نور السموات والارض) ور نږدي کېږي او که د نفس ومني، نو شیطان الرجیم ته چې له اور (نار) څخه جوړ شوی دی، میلان مومي، خاورین (خاکي) انسان د خپل ایمان، علم او اعمالو د څرنګوالي او څومره والي له نظره د نور او نار ترمنځ په نوسان کې دی.

حقیقي محبوب ته نږدېوالی یا لرېوالی د انسان په خپلو اعمالو پورې تړلی دی، دا ټول څه چې که وغواړئ مدلل یې کړئ کتابونه پرې کښلای ش ئ خو زموږ شاعر شیخ یې د څو عرفاني سېمبولونو په مرسته داسي بیانوي :

په خپله کار کړې په خپل انکار کړې

کله بادار یم، کله مې خوار کړې

ته خو قادر یې په صفتونو

کله مې نور کړې، کله مې نار کړې

عیسي حیران دی په دې شیونو

کله مې یار کړې، کله اغیار کړې

عرفاني سېمبولونه هومره رنګین، بېلا بېل او په زړه پورې دي، چې د ټولو څېړل او سپړل یوه ځانګړې څېړنه غواړي، ځکه زما په فکر عارفو او صوفي شاعرانو تر ټولو ډېره سېمبولیکه وینا کړې ده او ددې لپاره، چې د درباري مفتیانو، زهادو، واکمنو او عامو وګړیو له ګواښ څخه په امان پاتې شي ، خپله مدعا یې په بنکلیو، شاعرانه سېمبولونو کې نغاړلې ده، د همدې لپاره د شعري سېمبولونو ډېرې غوره بېلګې عرفاني سېمبولونه ګڼلای شو.

پوښتنه: په یوه ټولنه کې چې د ګروهو(عقایدو) او فرهنګ سانسور وي، ستاسې پېرآند پر شاعر او لیکوال څه نقش واغیز درلودای شي، څه ډول مبارزه ورته په کار ده ؟

ځواب: سانسور تل موجود و، شته او وي به . دسانسور شکل او عمل بدلیږي ، دسانسورچیانو مهارتونه زیاتیږي او له سانسور څخه دتښتیدونکیو هنرمندانو کمالات هم بدلیږي او ډیریږي ، دا یوه نه تمامیدونکې مبارزه ده . هرڅوک دخپلو ګټو ، وټو او پټو رازونو دساتلو هڅه کوي ، شاعر او هنرمند چې دټولنې دوجدان اواز پورته کوي له سانسورچیانو سره تل په ټکر کې وي ، خو شعر دشعار په څېر مخامخ بیان نه دی ، ځکه یې زیان او ګواښ هم کم وي شاعران او لیکوال خپلواک خلک دي ، دوی هغه څه وایي ، چې غواړي یې او که هغه څه یې وویل چې نوریې فرمایش ورکوي یا پرې تپل کیږي

بیا خو دهنر او ادبي ژمنې له دایرې وځي او کار يې ارزښت نلري. په دې توګه ګورو چې دشعر او ادب یوکمال دخپلواکه روح له چینو څخه خړوبېدل دي. سارتر به ویل هر زور ته (نه) ووایئ ، یوه شرافتمندانه (نه) له زرو ذلیلو (هو) ګانو څخه غوره ده . هنري مبارزه یو راز لري او هغه دا چې دځومره خلکو دشعور استازیتوب کولای شئ او دځومره خلکو پر شعور اغیز کولای شئ ، دځومره خلکو شعور راویښولای شئ ؟ او دځومره خلکو انساني عواطف سیقلولای شئ ، څومره خلک دژوند ، مینې او انسانیت پر ارزښتونو باوري کولای شئ ... دادمبارزې موخې دي او وررسېدل دهنري بیان په مرسته د ګټورې اغیزې زیاتیدل دي. لویه مبارزه دا ده چې موږ په خپلو خلکو کې دا پوښتنه په جوش راولو چې زموږ خلک ولې تر ټولو ډیر وژل کیږي او وژل کوي ؟ موږ څنګه کولای شو دهنر او ادبیاتو په مرسته دافغان انسان د ژوند اهمیت او ارزښت وځلوو او ددغه انسان له ذهن و زړه او ضمیر څخه کرکه و خشونت او له لاسه يې ټوپک او توره واخیستلای شو ؟ په ریښتیاچې دنړۍ تر هر بل ملته زموږ رسالت او مسئولیت درونډ او لوی دی او مبارزه مو جدي او اړینه ده .

پوښتنه: یو شمیر شاعرانو او لیکوالو د خپلو څیړنیزو اونوښتګرو کارونو او فعالیتونو لپاره د بهرنیو لیکوالوآثاراوشعرونه ژباړلي دي. ستاسي پر اند د بهرنیو آثارو ژباړه او یا زموږ د آثارو ژباړه په نورو ژبو کې د پښتو ادب و فرهنګ د ودې او پرمختګ لپاره څه اغیزښندلای شي؟ او دا راته وویاست چې تاسې پکې ونډه اخېستې ده او که نه؟

ځواب: ژباړه دبیلابیلو ادبي حوزو او ان فرهنګونواو مدنیتونو تر منځ دپوهاوي او لیږد پول دی، ژباړه داړیکې هغه وسیله ده چې انسانان له فکري پلوه سره نږدې کوي او دبشریت دکډې پوهنې ، فرهنګ او فکر په وده کې مرسته کوي . زموږ دادبیاتو یوه لویه نیمګړتیا او تشه داده چې نړۍ ته نه دی ورژباړل شوی او نړۍ نه ده ورته را ژباړل شوې ، له هغو خورو ورو هڅو سره سره چې په وروستیو لسیزو کې شوي دي ، ځینې اثار راپښتو شوي او ډیره کم پښتو اثار نورو ژبوته ژباړل شوي دي ، بیا هم دې برخې ته کلکه او جدي پاملرنه پکار ده. تر هغو چې دنورو اثار ونه لولو پرمختګ نه شو کولای او ترڅو خپل اثار ورونه ژباړو څوک مو نه پیژني. مګر ژباړه یو مسلکي اوحرفوي کار دی ، چې زما پر اند ښایي یوازې يې هغه څوک ترسره کړي ، چې صلاحیت يې لري . دهمدې منطق پر بنسټ ما ډیرې ژباړې نه دي کړې ، یوازې یوشمیر متون مې داړتیا پرمهال له پارسي او انګریزۍ څخه راژباړلي او کله کله مې انګریزي ته ماته ګوډه ژباړه کړې او پارسي ته هم.

دژباړې یوازینی اثر مې له اروانباد استاد اسد اسمايي سره ګډ کتاب (دتړای ښځې) دی ، چې د یورو پیدس شهکار ډرامه ده او ما په پښتو شعر اړولې ده .

پوښتنه: پردې سر بیره، چې په لړه او بره پښتونخوا کې یو شمیر شاعران وینو ، چې د تقلید پر پله روان دي. تاسې د یو شاعر او ادبي ستې په توګه دا نیمګړتیاوې څنګه څیرئ، او په اړه یې څوانو شاعرانو ته څه وړاندیز او لارښوونه کولای شئ ؟

ځواب: تقلید په دوه پښو ولاړ دی؛ یوه یې زده کړه ، تجربه اخیستل او ذهن ته دنورو دتجربو سپارل بله یې کاپي اخیستل او بیایې په خپل نامه خپرول ، تکرار کول ، دبل پیښې کول او یا هم په لږ بدلون دبل دفکري زیرمې بیاځلې ارایه کول دي. لومړۍ پښه یې یوازې دنورو له تجربو څخه زده کړه کول او دشعوري زیرمې پیاوړي کول کوم عیب ندی ، مطالعه او دپوهې کسب هم یو ډول تقلید دی ، چې عیب نه بلکې حسن دی او ښایي ځوانان دنورو افکار ولولي او دخپلې پوهې پانګه پرې پیاوړې کړي. خو ړوند تقلید ، کاپي اخیستل ، تکراري خبرې او دنورو دمعنوي شتمنیو غلا نه یوازې دا چې اخلاقي عیب او جرم دی ، بلکې له مخاطبینو سره هم جفا ده څکه تکرار او هغه هم مبتذل او پریوتی تکرار دهغوی دستوماني لامل ګرځي. زما سپارښتنه ځوانانو ته داده چې په کلکه له داډول تقلید ، پیښو او غلا څخه ځانونه وساتي. دنورو اثار مطالعه کړئ ، تجربه واخلئ ، دنورو بریالیتوب دخپل ځان لپاره معیار وګرځوئ ، خو تقلید او غلا مه کوئ ، څکه دا لاره مو هیڅ ځای ته نه رسوي، بلکې د خجالت او ملامتی کندې ته مو غورځوي.

پوښتنه: تاسې د یوه ادبي او فرهنګي ازمېښتکار په توګه، د هیواد دننه اود باندې پښتو رسنۍ، په تېره راډیویي اوتلویزوني خپرونې څنګه ارزوئ؟

ځواب: پښتو رسنۍ دشمېر له مخې بدې نه دی ، خو څرنګوالی یې لاهم له ډیرو (خو ګانو او پوښتنو سره مخامخ دی. موږ لاهم یوښه ، ستنډرډ ، معیاري او په ټول پوره تلویزیون نلرو. راډیو ګانې مو تولیدي ګټور پروګرامونه لږ لري ، یوازې په موسیقي (هغه هم لویه برخه مبتذلو سازونو) چلیږي . ښه ستنډرډ ورځپانه لاهم نلرو ، چې هر سهار یې لږ تر لږه یو میلیون افغانان په ټول هېواد کې واخلي او ویې لولي ، مطبوعات لاهم دنورو په مرستو چلیږي او خودکفا نه دي. موږ ښې رسنۍ نلرو څکه چې ښه او مسلکي رسنوال نلرو ، مسلکي رسنوال نلرو څکه چې پیسې نلرو ، پیسې نلرو څکه چې اخیستونکي او ګډونوال نه لرو او درسنیو مینه وال څکه نلرو ،چې ښې رسنۍ نلرو موږ په همدې کړۍ کې تاویږو خو له دې ټولو سره سره تیره لسیزه د پښتنې رسنیو یوه پرمختیایي لسیزه وه ، یو لوی تولنیز بدلون دا و چې پښتوژبه درسنیو هرې څانګې ته ورسیده ، پښتو ورځپانې ،مجلې ، راډیوګانې ، ټلویزیونونه ، بریښنا پاڼې ، ویبلاګونه ، فیسبوک او نور... هرچیرته پښتو شته او نور نو دا په رسنیو کې یوازې دباختر آژانس دژباړې ژبه نه ده ، بلکې اوس په دې ژبه کې هم لیکل اوهم خپریدل کیدای شي . یو

شمیر نړیوالو رسنیو هم دپښتني ژورنالیزم په وده کې دپام وړ مرسته وکړه او دپښتنو رسنوالو په روزنه کې یې دپام وړ ونډه درلوده .

موږ تر هغو پورې دپښتني رسنیو هر اړخیز پرمختګ نه شو لیدلای ، چې یو ملي - علمي او عملي سیاسي ځواک رامنځته شوی نه وي او پښتانه ، بلکې ټول ملیګرا افغانان یې تر یوه چتر لاندې نه وي راټول کړي .

پوښتنه: یوشمیرادبي او فرهنګي ستې په دې ګروهه دي، چې له ((یوې- یوازېنۍ- کره لیکنۍ بڼې)) پرته پر هېوادني او جهاني کچ پښتو د سیالۍ جوګه کېدای نه شي ،که په دې اړه خپل لید را څرګند کړئ؟

ځواب: هره ژبه دخپلو ویونکیو د ټولنیز ، اقتصادي ، فرهنګي ، سیاسي او علمي ژوند له شرایطو سره سمه وده کوي. دیوې ژبې د ودې ، پراختیا ، علمي پرمختګ ، او کره کېدو لپاره داسې ملي او اکاډمیکو بنسټونو ته اړتیا شته چې خپلو طرحو ته اجراییوي امکانات هم ولري او په منظمه بڼه ګام پر ګام د یوې ژبې کره - یوازینۍ او یوه لیکنۍ بڼه رامنځته کړای شي. پښتانه ښايي دخپلې ژبې دپرمختیا لپاره پرلپسې ،هراړخیزه اومنظم کار او هڅې وکړي ، دژبې په اړه کار باید موسسه یې(انستیتیوشنلایز) او اکاډمیک شي او بیا دحکومت ، رسنیو ، فرهنګي بنسټونو ، پوهنیز نصاب ، او پوهنتوني ټولنې له خوا یې دسراسري کیدو او پراختیا لپاره ګډې هڅې وشي. لاتر اوسه ، پښتو ته ، په دې اړه هڅې فردي دي ، خو ښايي قدريې وشي . دبېلګې په توګه لاتر ننه زما قدرمن استاد پوهاند مجاوراحمدزیار په یوازې سر دیوې ژوندۍ اکاډمۍ په څېر کار کړی او دیوې - یوازینۍ کره پښتو لپاره یې ډیر څه کړي ، یوه برخه یې دخلکو، رسنیو او علمي بنسټونو له خوا منل شوي اودود شوي دي، دپاتې برخې لپاره یې وخت ، کار او نورو هڅو ته اړتیا شته. چې رالنډه یې کړم ، زه دیوې کره ، یوازینۍ او بډایې ژبې پلوي یم ،خو کار ورته ګډ، موسسه يي ، له وخت او امکاناتوسره سم او په عتدال کې غواړم .

پوښتنه: د لمریزې پیړۍ په لومړیو کې چې د پښتو ژبې د ژوندي کولو او دودولو ملي او رسمي غورځنګ راپیل شو، ستاسې پراند کوموپوهانواولیکوالویې د سرڅنې لپاره له څرنګیزاو څومره بیز پلوه ځانګړې پاملرنه کړې ده؟

ځواب: داهڅه دسراج الاخبار تر خپراوي مخکې دشمس النهار دنهضت په زمانه کې راپیل شوه ، خو دروانې پیړۍ په پیل کې دسراج الاخبار نهضت وپالـــله ، ښايي محمود طرزي ، مولوي صالح محمد خان کندهاری ،عبدالله افغاني نویس ، عبدالرحمان لودین ، مولوي غلام محی الدین افغان او نورګڼ درانه نومونه یې په سر کې راشي ، تردوی وروسته دویښ ځلمیانو دوره ده. تر دې پرته وزیر محمدګل خان مومند ، علامه

عبدالحی حبیبي ، محمد ګل نوري او بیا نو د معاصرو ستوریو ریښتین، بینوا ، الفت ، خادم او پوهاند رشاد نومونه یادولای شو. ددوی تر څنګه دپښتو دمعاصرو هنري ادبیاتوشاعران او لیکوال، څېړونکي اود ژبپوهنې ستوري دي: شمس الدین مجروح، بهاالدین مجروح ، الهام ، پژواک ، لایق، تږی ، نورمحمد ترکی، شپون ، پسرلی ، رفیع ، ژواک، نومیالی، روهي ، هېوادمل ، زیار ، دوست اونور داسې مشران چي دلته یې دټولو درایادوني مرسته زما دحافظې له وسه وتلي ده .

پوښتنه: څنګه چي ما او ډېرو نوروته څرګنده ده تاسي د افغانستان د پوهنواکاډېمی په اډانه کې دسیمه ییزو څېړنو(مطالعاتو)د چارواک په توګه دنده لرئ، که مهرباني وکړئ په دغه مرکز کې پرځپلو کارندوییو(فعالیتونو) یوه څغلنده رڼا واچوئ!

ځواب: دافغانستان دسیمه ییزو مطالعاتو مرکز په ۱۳۸۵ لمریز کي دعلومو اکاډمۍ ترڅنګ دیوه علمي ـ څېړنیز مرکز په توګه پرانیستل شو ، دادی شپږ کاله کیږي ، چي زه یې دمسئول په توګه کار کوم، ترټولو لومړی کارمو داو، چي داسي یو مرکز جوړ کړو ، ځکه په نوره نړۍ کې داسې مرکزونه لسګونه بلکې ځینې یې سلګونه کاله عمر لري ، موږ هرڅه له صفره پیل کړل، تشکیلات، کاردود، سرچیني ، د څیرونکو روزنه، نړیوالي او ملي اړیکي ، په رسنیو کي یې پېژندګلوي ، دڅېړنیزو پروژو مدیریت ، دیوبریالي او منلي علمي درې میاشتني ژورنال خپراوی، دبریښنا پاڼي فعالول ، د ۱۷ سرلیکه علمي ـ څېرنیزو کتابونو خپرول ، د ۶ نړیوالو ، ۹ سیمه ییزو ، ۷ ملي سیمینارونو جوړول ، د۳۶ کنفرانسونو ، یوه سمپوزیم او ګڼو تحلیلي ناستو تدویرپه ۱۶ نړیوالو او سیمه ییزو کنفرانسونو ، سیمینارونو او سمپوزیمونوکي دافغانستان استازیتوب له درییو هېوادنو سره دعلمي تواميت(ملګرتوب) تینګښت . دنړدې شلو تنو ځوانو څېړونکو علمي کدرته پورته کول او نورې چارې یې یادولای شو. ددې ترڅنګ موږ وکولای شول په دې مرکز کې یو بډای معلوماتي ډیتابیس او یو ښه کتابتون جوړ کړو او دافغانستان دلسګلنو سیمه ییزو اړیکو کرونولوژي بشپړه کړو، تر ۴۰ پورې علمي پروژې خپریدو ته چمتو کړو او په بیلابیلو برخو کي اړوندو ځانګوته مشورې ورکړو. خو له ټولو سره سره لاهم له ډېرو ستونځو سره لاسو ګریوان یو، یوه ترټولو لویه ستونځه یې هغه بېخرته او خندوونکې بېروکراسي ده چي موږ کارته نه پرېږدي او کله کله خو مو دبیلابیلو سیاسي ـ سلیقوي لاملونو پربنسټ دپرمختګ په لاره کې ډېرې هم غورځول کیږي .

پوښتنه: تاسې د یو لیکوال او شاعر په توګه د اوسني کړکیچنواوتراژیکوحالاتو اغیز پر ادبي او فرهنګي فعالیتونوڅه ډول څیرئ، لیکوالو اوشاعرانوته په دې تړاو څه پیغام لرئ؟

ځواب: زه يوازې دې ته نه يم خوشاله چې ګواکې ، كه كور اور واخيست نو ديوالونه يې پاخه شول ، نه داسې نه ده . سمه ده چې كړكيچ ، ناخوالو ، ولږې او جګړې زموږ پرادبي بهير ژور اغيزو كړ او دجګړې او اختناق ددوران ادبيات يې وزيږول ، خو موږ ډير څه له لاسه وركړل. جګړې كه له يوې خوا په ادبياتو كې دسولې اومينې تنده راوپاروله ، خو له بلې خوايې دسياستونو، ايډيولوژيو ، شعارونو ،مرده باد وزنده باد داسې انډوخر جوړ كړ ، چې ددوړو اوبوړبوكيو په تاو كې يې هنر، عاطفه او مينه ووژل شول ،د شعر ،كيسې او هنر پر ګېډو تورې ورننه ويستل شوې ، كاغذي اتلان يې وزيږول ، كركه ورننوته، اور او وژنې ورننوتې ، دجګړې دواړو لوريو په دې وياړ كاوه چې خپل هېوادوال وژني ، څوک دكافروكمونيست په نامه څوک دارتجاعي او اشرار په نامه ،څوک ديوې سليقې لپاره او څوک د بلې مفكورې لپاره ... داغندنې او وهنې ادبياتو ته هم ورننه ايستل شوې او هنر په سياست او جګړه ككړ شو . جګړه د روس او امريكا وه ، دپاكستان او ايران وه او ككړ پكې زموږ ادبيات شول. دحماسو په نامه كنځلې پيل شوې او دوياړنو په نامه پر وحشتونو افتخار كول پيل شو. له رواني پلوه دجګړې نسل له ناهيلۍ سره مخامخ شو ، له ويرې سره رالوى شو ، له محروميت سره يې ساه راو كاږله او له تعصب او كركې سره ځوان شو . ټوله ورځ يې په غوږ كې ټوپک او توپونه وګړزول شول او شپه يې ترغوږه وير اوساندې زمزمه شوې. دجګړې نسل مينه هېره كړه ، ځكه مينه (ګناه) وبلل شوه ، دجګړې نسل دمينې او عاطفې پر ځاى وژلو ته وهڅول شو او په دې توګه ، هنر چې دعاطفې او مينې بچى دى ، نيمګړى (ناقص) وزيږيد. دجګړې دكلونو شاعر او ليكوال ،چې دمحروميت همزولى و، مخاطب نه درلوده ، هيڅوا يې شعر ته دخوند لپاره غوږ نه نيوه ، دشاعر مخاطب شاعر پاتې شو او دكيسه ليكونكي ستاينونكى ليكوال و.

وږيو ، غمځپلو او محرومو خلكو ، ولسونو او ټولنې له هنري ادبياتو څخه د خوند اخيستلو وس ، توان او حوصله نه درلوده ... خو له دې ټولو سره سره شعر زيږيده ، كيسه ليكل كيده اومشاعرې رواني وې ، دلته او هلته ټولګې اومجلې خپريدې . همدې محروم شاعراو ليكوال ناڅاپه ټولو دروغجنو وياړونو ته شا كړه ، پر كاغذي اتلانو يې تو كړل اودجګړې مخ ته يې دكركې ايرې وشيندلې ، له جګړې څخه ستومانه افغان شاعر اوليكوال دخپل تاريخ په كندوالو ورننوت او ترويجاړو شويو ديوالونو لاندې يې دمينې ، عاطفې او ښكلا ماتې شوې پڼې (مجسمې) راوويستې او دزړونو په دالان كې يې كيښودې ، له جګړې څخه سوزيدليو زړونومينه پيل كړه ، ساندې يې ياكوربان كړې او په وروستيو كلونو كې يې وينې ښځونكي جګړه ماران سنګسار كړل ، ويې وژل ، ويې شرمول، دومره دمينې او عاطفې ياكوربان او يره ځار يې سر كړل ، چې وژونكيو او لوټونكيو ته ځانونه ځناور ښكاره شول. دا وه دجګړې دنسل دادبياتو برخليک ، لوړې

ژورې او بدې و ښې ورځې. خو ستا دپوښتنې بله برخه (ليکوالو او شاعرانو ته زما پيغام) ، په زغرده يې وايم ، چې دوی بايد په ادبياتو او هنر کې دمينې او عاطفې ساه ېبرته پوکړي ، دوی بايد ددې هېواد دولسونو وژل شوې عاطفه بېرته راژوندۍ کړي ، دوی بايد افغان انسان ته پيغور ورکړای شي ، چې ولې وږی دی ، ولې پلورل کيږي، ولې يې ښوونځی سيزل کيږي او ولې لاهم ناولی ټوپک ناموس ګڼي ؟؟؟ شاعر بايد دبورې مور کړيکه داسې لوړه کړي ، چې دهغې دزوی وژونکی له ډيره شرمه او دګناه له ويرې ځانوژنه وکړي ، شاعر بايد دومره مينه وکړي چې دکرکې استازي خپلې چړې په خپلو ګېډو ننباسي او جګړه ماران دتاريخ په ډيران کې خښ کړي ، زموږ احساسات او عواطف بايد وتوږل شي ، له خيرو پاک شي موږ ته بايد شاعر او هنرمند مينه کول رازده کړي او دجګړې او وژنو په وړاندې مو ودروي ، دا زموږ برخليک دی او داوياړ به زموږ دشاعر او هنرمند ، ليکوال او فرهنګي په برخه وي. موږ دناوليوسياسيونو او جګړه مارانو دکرکې په زمانې محکوم کړي يو شاعر او هنرمند به مو دمينې ، عاطفې او پوهې زمانې ته بيايي ، دی مجبوره دی او زه يې وينم چې زموږ لاس نيسي او له دې دوزخ څخه مو باسي.

پوښتنه: په پای کې مهرباني وکړی د خپل ادبي او فرهنګي ژوند خوږې او ترخې خاطرې راسره شريکې کړئ؟

ځواب: مين وم ، مينه مې زلمی وه ، نه ! ماشومه وه ، معصومه وه او خبرې مې ماشومې سندرې وې ، وزن به يې مات و، قافيه به يې ورانه وه خو ديوه زلمکي دمينې شعرونه وو... لومړني شعرونه مې په ۱۳۶۵ کلونو کې زلميانولپاره په خپريدونکيو مجلو کې خپريدل، له شعرونو وروسته مې لومړني طنزونه په ۱۳۶۹ لمريز کې چاپ شول ، په وړو وړو مشاعرو کې مې ګډون کاوه ،خو (دې ليونۍ دنيا ته هغه ورځ راغلم) چې اروابناد اسحاق ننګيال مې دشعرونو په توررنګي دفتر وليکل : دې ليونۍ دنيا ته دې قدم مبارک شه ! ودا د۱۳۷۳ کال دپسرلي يوه سوې ورځ وه ، داسې ورځ چې کله مې د ننګيال په نيمه ورانه شوې جونګړه کې دهغه په وړاندې ګونده وهلې وه ، څو توغندي شاو خوا ولګېدل او د وران چت خاورې يې پرموږ دوه شاعرانو راوشيندلې ، دليکوالودټولنې له انګړه بهر شور ماشور و ، څو ماشومان يو دوه ښځې او ځوانان په خاور وينو کې شتېدل او ماوننګيال دشعر په اړه خبرې کولې ، ورځې تيريدې او توغندي او مړي ډيريدل او زما شاعري هم مخ په لوړه تلله ،يو مهال مې دفلسفې ، اروايوهنې او نړۍ ادبياتو زدکړه له اروابناد استاداسد اسمايي څخه پيل کړه، پينځه کاله مې ورته ګونده وهلې وه سمه شاګردي مې کوله ،نه دپوهې يوه ښکلې غلا مې کوله. استاد ته خو په دې هم ګران وم ، چې په خبرو يې پوهېدم دهغه استاد خواشيني دا وه چې څوک يې په خبرو نه پوهېدل يا يې نه اوريدې يا ليونتوب ورته ښکاريدې ، هغه په فلسفي اسد او ان په

ليوني اسد هم مشهور شوى و، او ده به ورته خندل ...خو استاداسد هم پاتې نه شو ، له هېواده ووت او بيا پسې له نړۍ هم وکوچېده . يو مهال مې د ادبي فنونو، زړو ژبو او تاريخ زده کړه له اکاډميسن پوهاند عبدالشکوررشاد څخه کوله ، فيض مې ترې اخيسته خو داځل زه ترې مساپرشوم او چې راتلم نو فاضل استاد مې له مخه بنې پرته تللى و.

په دې کلونو کې مې شعرونه چاپ شول ،وروسته مې کتابونه خپاره شول ، ونازول شوم ،غونډې يې راته ونيولې ، دادبياتو په نړيوالو فيستيوالونوکې مې ګډون وکړ، په لندن ، ويرجينيا ، نيويارک، ډهلي او دوبۍ کې مې هرکلى وشو .... همداسې په بره تلم ، خو ملنګ ننګيال نه و، استاد اسد او استاد رشاد تللي وو، چې داهرڅه يې ليدلي واى، ډيرهېوادوال وژل شوي وو، ډير ژوبل وو، ډير له هېواده وتلي وو، هېڅ پرمختګ خوند نه راکاوه.

... يوه ورځ بيا مين شوم ، پر يوچا ډيرګران وم، ماهم ډيره ليونۍ شاعري ورته وکړه ، هرڅه مې وويل ، هېڅ مې پټ نه کړل ،دهغې او پرخپل ژوند مې اوربل کړ... مات شوم ، هېره مې کړه ، هېر شوم ، سوز او ګداز مې اسمان ته پورته شو ... شعر مې هم وسوزيد ... نوروته يې خوند ورکړ خو زه .... همدا مې دشاعرۍ خاطرې دي .... ته يې په ډير څه ومنه .

په ډير درنښت او ادبي مينه : انجنيرعبدالقادرمسعود